

J. PLIOTERIO LIETUVIŲ BIBLIOGRAFIJOS IR SPAUDOS ISTORIJOS DARBAI

V. ZUKAS

Lietuvių bibliografijos darbais bei spaudos tyrinėjimais XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais pasireiškė beveik visi žymesni to meto lietuvių rašytojai ir literatūros darbuotojai (L. Rėza, D. Poška, K. Nezabitauskis, S. Stanevičius, L. Rogalskis ir kt.). Ypač aktyvūs tame darbe buvo Vilniaus universiteto auklėtiniai. Prie žymesnių to meto lietuvių kalbos, spaudos bei Lietuvos istorijos tyrinėtojų priklauso ir J. Plioteris.

Jurgis Plioteris (1810—1836), kilęs iš Žemaitijos stambiųjų dvarininkų, kurį laiką mokėsi Kražiuose, o vėliau Vilniuje. Nuo 1824 m. studijavo Vilniaus universiteto literatūros ir laisvųjų menų fakultete, kurį baigė 1828 m.¹

Dar studijų metais J. Plioteris gyvai ėmė domėtis lituanistikos klausimais. Skaitė Vilniaus universitete buvusias lituanistikos knygas², pats stengėsi sukaupti lietuviškų bei su Lietuva susijusių spaudinių, rankraščių, piešinių ir kitos medžiagos biblioteką. Yra žinių, kad J. Plioterio bibliotekoje buvo daugiau kaip 3 tūkstančiai knygų ir rankraščių³. Ilgai ir artimai su J. Plioteriu bendravęs rašytojas S. Stanevičius savo 1836 m. balandžio 16 d. laiške istorikui T. Narbutui J. Plioterį priskyrė prie žymiausių (po D. Poškos ir J. Giedraičio) „lietuvių literatūros ir Lietuvos istorijos mėgėjų“ Jis rašė, kad „šis vyras ar jaunuolis, tik baigęs vaiko metus, nepaprastai pamėgęs lietuvių kalbą ir lietuvių tautos istoriją, surinko žymų šios srities veikalų skaičių savo bibliotekon“⁴. Apie J. Plioterio bibliotekoje surinktas lietuvių kalbos istorijai pažinti reikalingas knygas bei rankraščius rašoma ir jam skirtame nekrologe⁵.

J. Plioteris nepasitenkino savo rinkiniais bei Vilniaus universiteto bibliotekoje buvusią literatūrą: domėdamasis lituanistine medžiaga, jis lankėsi Karaliaučiuje ir Rygoje. Kaip nurodoma nekrologe, Karaliaučiuje J. Plioteris susitiko ir „susibičiuliavo su garsiu lietuvių filologu ponu

¹ Apie J. Plioterį smulkesnių biografinių duomenų pateikė J. Lebedys monografijoje „Simonas Stanevičius“ (V., 1950).

² Zr. LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraštyne esančią to meto Vilniaus universiteto bibliotekos skaitytųjų registracijos knygą (BF 112), taip pat J. Lebedžio monografiją „Simonas Stanevičius“, p. 132—133.

³ Anoniminis rankraštis apie S. Stanevičių.—„Darbai ir dienos“, t. 8, 1939, p. 317.

⁴ S. Stanevičiaus laiškas T. Narbutui.—Kū.: Lebedys J. Simonas Stanevičius. V., 1955, p. 308.

⁵ Zr. „Kurjer litewski“, 1836, Nr. 35, s. 301.

Rėza, kurio maloniai suteikti pamokymai ir žinios buvo naudingi jo literatūriniam sumanymams“⁶.

Lituanistinių studijų srityje J. Plioteriui daug padėjo gerai lietuvių spaudą bei jos istoriją pažinęs S. Stanevičius. J. Plioteris palaikė ryšius su D. Poška⁷ ir kitais lituanistika besidominčiais veikėjais.

Giliau apibūdinti J. Plioterio pasaulėžiūrai trūksta duomenų: teišliko nedaug jo rašytų darbų, mažai turima ir biografinių žinių. Iš nekrologo yra žinoma, kad J. Plioteris rūpinosi liaudies švietimu, steigė mokyklas, platino valstiečių tarpe knygas žemaičių ir lietuvių kalba⁸. Nors, kaip nurodoma nekrologe, tai buvusios religinio ir dvasinio-moralinio turinio knygos, ir, aišku, jų idėjinis poveikis skaitytojams buvo neigiamas, tačiau ir tos knygos tam tikru mastu padėjo kelti valstiečių švietimą apskritai, turint galvoje, kad pažangių bei praktinio turinio liaudžiai skirtų knygų tuo metu lietuvių kalba buvo labai maža.

Atrodo, nesuklysimė, J. Plioterį priskirdami prie lojalių esamai feodalinėi santvarkai, besitaikstančių su carizmu dvarininkų klases veikėjų. (Jo lojalumą rodo, pavyzdžiui, tai, kad 1834 m. jis buvo išrinktas bajorų vadu.) Antra vertus, lietuvių kalbos mokėjimas ir jo panaudojimas mokslo darbui, rūpinimasis mokyklomis bei lietuviškų knygų platinimas valstiečių tarpe, domėjimasis valstiečių buitimi ir papročiais⁹ rodo, kad J. Plioteris nebuvo nutolęs nuo liaudies, suprato jos švietimo poreikius. Domėjimasis lietuvių liaudimi, jos poreikiais atsirado daugiausia ne iš demokratinių įsitikinimų, bet iš jo filantropinių tendencijų. (Tas J. Plioterio bruožas pabrėžiamas ir nekrologe.) Nėra žinoma, kad jis būtų siekęs kokių nors socialinių reformų ar bent dėjęs pastangas, kad valstiečiai būtų išvaduoti iš baudžiavos arba būtų palengvintos jų gyvenimo sąlygos. Tiesa, nekrologe pažymėta, kad J. Plioteris buvo tikras valstiečių draugas, „daugeliu atžvilgių palengvino jų dabartinę padėtį“ ir ateityje būtų dar daugiau padaręs¹⁰, tačiau šis J. Plioterį išties idealizuojąs rašinys nieko konkretaus nepasako.

Nepaisant ribotumų, būdingų, beje, ir kitiems to meto lietuvių kultūros veikėjams, J. Plioteris labai teigiamai išsiskiria iš daugelio to meto Lietuvos dvarininkų savo giliu susidomėjimu lituanistikos mokslo problemomis, savo įnašu į lietuvių mokslo bei kultūros istoriją, parama kitų autorių (pvz., S. Stanevičiaus) darbams. Deja, žinių apie paties J. Plioterio atliktus lituanistikos mokslo darbus iki šiol labai trūksta. Nekrologe nurodyta, kad J. Plioteris rašė lietuvių kalbos gramatiką, tyrinėjo lietuvių kalbos etimologiją, akcentus bei muzikalumą ir kt.¹¹ J. Plioterio lietuvių kalbos darbus mini ir anoniminis atsiminimų apie S. Stanevičių autorius¹². Jis nurodo, kad lietuvių kalbos gramatika buvo parašyta ir paties J. Plioterio švariai periašyta iki skaitvardžio. Rankraštis po jo mirties buvo saugomas bibliotekoje Gediminaičių dvare. Ten pat, esą, buvo ir J. Plioterio ranka rašytos pastabos Lietuvos istorijos klausimais. J. Plioterio Lietuvos istorijos rankraščius mini ir S. Stanevičius savo laiške T. Narbutui. Vienas iš jų, mums ypač įdomus, galėjo būti bibliografinio pobūdžio darbas — jis „nagrinėja Lietuvos istorijos šaltinius“¹³.

⁶ Zr. „Kurjer litewski“, 1836, Nr. 35, s. 301.

⁷ Zr. Anoniminis rankraštis apie S. Stanevičių.—„Darbai ir dienos“, t. 8, p. 315—317.

⁸ Zr. „Kurjer litewski“, 1836, Nr. 35, s. 301.

⁹ Zr. ten pat, p. 302.

¹⁰ Zr. ten pat.

¹¹ Zr. ten pat.

¹² Anoniminis rankraštis apie S. Stanevičių.—„Darbai ir dienos“, t. 8, p. 315—317.

¹³ S. Stanevičiaus laiškas T. Narbutui.—Kn.: *Lebedys* J. Simonas Stanevičius. p. 308.

J. Plioterio Lietuvos istoriją mini ir L. A. Jucevičius¹⁴. Žinias apie J. Plioterio lituanistinius darbus papildoma pokariniais metais LTSR Valstybinėje respublikinėje bibliotekoje surasti du jo rankraščiai: „Trumpa žinia apie tą išdavamą lietuviškos Biblijos Londone“ ir „Lietuvių kalbos literatūros istorijos medžiaga“¹⁵. Šie rankraščiai respublikinėje bibliotekoje žinomi nuo 1948 m., bet jie nebuvo išaiškinti. Nėra žinoma, iš kokios bibliotekos ar archyvo jie pateko į šį rankraštyną. Kadangi respublikinėje bibliotekoje yra nemaža J. Plioterio knygų su jo antspaudu „Bibliotheca Georgii Comitis de Plater“, tai spėjama, kad rankraščiai ir knygos į ją pateko kartu su 1919 m. nupirktomis M. Plioterio knygomis¹⁶ arba pokariniais metais buvo perduoti su kuriuo nors privačiu rinkiniu arba iš netvarkytų kurios nors įstaigos fondų.

Pirmojo surasto J. Plioterio darbo yra išlikęs lietuvių kalba ranka rašytas švarraštis. Įžanga pasirašyta kriptonomais „J. P.“ Kriptonomai bei rankraštyje esantieji biografijos duomenys, pvz., studijų metai Vilniaus universitete, kelionė į Karaliaučių ir kt., patvirtina, kad tai J. Plioterio darbas. Be to, tarp šio darbo ir „Lietuvių kalbos literatūros istorijos medžiagos“, kurioje yra J. Plioterio parašas bei minėti kriptonomai, yra turinio ryšių. Tai rodo, kad abu rankraščiai yra vieno asmens.

Surastieji J. Plioterio rankraščiai ne tik padeda apibūdinti jo lituanistikos darbus, bet ir paryškina jo darbų kryptį ir tematiką. Abu rankraščiai rodo, kad J. Plioteris yra dirbęs, be kitų lituanistikos mokslo šakų, taip pat ir lietuvių bibliografijos bei spaudos istorijos srityse.

„Trumpa žinia apie tą išdavamą lietuviškos Biblijos Londone“

Prie įdomiausių lietuvių spaudos istorijos faktų priklauso 1660 m. Londone spausdinta S. B. Chilinskio versta biblija. Neįprastos šios knygos spausdi imo aplinkybės, neišskus tolesnis jos likimas, nepaprastai mažas skaičius išlikusių egzempliorių traukė daugelio bibliografų, spaudos tyrinėtojų bei bibliofilų dėmesį. Iki XIX a. pradžios apie šį leidinį randama labai nedaug duomenų, kurių pateikė kai kurie Vakarų šalių bibliografai, ypač bibliofilinėse rečiau spausdintose bibliografijose (G. Krovējus, J. Le Longas, J. Fogtas, V. Heningas, F. G. Freitagas, K. Davidas ir kt.). Negausių žinių apie S. B. Chilinskio bibliją savo darbuose pateikė ir lietuvių spaudos tyrinėtojai ir bibliografai J. Kvantas¹⁷, L. Rėza¹⁸, K. Nezabitauskas¹⁹, P. Kepenas²⁰, S. Stanevičius²¹. Parašyti šį bibliografinį tyrinėjimą J. Plioterį paskatino L. Rėzos darbas „Lietuviškos biblijos istorija“, kurią jis skaitė antraisiais savo studijų Vilniaus universitete metais (1826—1827). Ši L. Rėzos monografija J. Plioteriui padarė labai teigiamą įspūdį, be to, žymiai papildė jo turimas lietuvių spaudos istorijos žinias. Savo darbo apie S. B. Chilinskio bibliją įžangoje „Priežastis to mano darbo“ J. Plioteris rašė: „Negaliu tylėjime užlaikyti

¹⁴ Zr. Jucevičius L. A. Keli žodžiai apie lietuvių kalbą ir literatūrą.—Kn.: Jucevičius L. A. Raštai, V., 1959, p. 70.

¹⁵ Materyaly do historyi literatury jazyka litewskiego.

¹⁶ Zr. Daukantas S. Darbai seniuju Lietuviu yr Zemaycziu 1822. K., 1929, p. 5.

¹⁷ Zr. J. J. Kvantas Įžangą vokiečių kalba knygoje „Biblia, Tai esti...“ (Karaliaučius, 1735).

¹⁸ Zr. Rhesa L. Geschichte der liththausischen Bibel. Königsberg, 1816, S. 23.

¹⁹ Nezabitauskis K. Naujas mokslas skaytima... Wilniuje, 1824, 24 p. Gale pridėtoje bibliografijoje „Surinkimas...“ registruojama S. B. Chilinskio versta biblija.

²⁰ Келпен П. О происхождении, языке и литературе литовских народов. СПб., 1827, с. 97.

²¹ Zr. Įžanga „Skaytisentys“ knygoje „Trumpas Pamokimas kalbos lituwyszkos arba Zemaytyszkos“ (V., 1829).

kiek išz to raszto džiaugsmo datyriau, kaip mylėtojas lietuwiszku bylu ir mokslu; o wienkartu kiek ziniis apszapazinimo su tēwiszkes bylomis įgyjau, kurios jau tūkartu nū keturiu metu man labai branges ir troksztamos buvo“²². Tačiau J. Plioterį labai nustebino tai, kad apie S. B. Chilinskio werstą bibliją L. Rēza, stokodamas duomenų, davė tik trumputę informaciją. Suprasdamas tos knygos mokslinę reikšmę ir norėdamas plačiau apie ją informuoti visuomenę, J. Plioteris 1829 m. Vilniuje, jau baigęs universitetą, ėmėsi rašyti platesnį darbą apie šią knygą.

Savo darbe J. Plioteris panaudojo ankstesnių bibliografų (J. Le Longo, J. Kvantio, L. Rēzos, P. Kepeno) pateiktus duomenis, be to, pats tyrinėjo Vilniaus universiteto bibliotekoje buvusį šios biblijos egzempliorių.

Savo darbo pirmajame skyriuje J. Plioteris pateikė knygos bibliografinę charakteristiką. Duomenis apie knygos vertėją ir jos antraštę J. Plioteris ėmė iš Jokūbo Le Longo bibliografijos²³. Savo darbe Le Longas pirmas išaiškino biblijos spausdinimo vietą ir laiką. Tačiau su kai kuriais Le Longo nurodytais duomenimis J. Plioteris nesutiko. Pavyzdžiui, jis nurodė, kad biblija turėjusi būti kalviniška, o S. B. Chilinskis buvo Kalvino, o ne Liuterio pasekėjas, kaip yra nurodęs J. Le Longas.

Daug dėmesio J. Plioteris kreipė į Vilniaus universiteto bibliotekos egzemplioriaus aprašymą: jis nurodė jo pradžių ir pabaigą, formatą, skilčių ir puslapių skaičių. Apibūdinęs knygos stovį, apimtį, J. Plioteris spėjo, kad turimas egzempliorius esąs nepilnas ir rašė manąs, kad galėjęs būti išspausdintas senasis ir naujasis testamentas. (Vėlesni tyrinėjimai tų spėjimų nepatvirtino.) J. Plioteris apibūdino knygos šriftą, popieriaus kokybę, nurodė, kad prieš kiekvieną knygos dalį yra turinio santrauka („užsirakinimas tos knygos“).

Apibūdinamas Vilniaus universiteto bibliotekoje esantį S. B. Chilinskio biblijos egzempliorių, J. Plioteris palietė ir jo istoriją. Jis pažymėjo, kad knyga į biblioteką pateko visai neseniai. Pažymėtina, kad J. Plioteris savo darbe neigiamai įvertino jėzuitų veiklą Vilniaus akademijoje, jų priešiškumą ir nepakantumą kitų kryptių knygoms. Kalbėdamas apie S. B. Chilinskio bibliją, J. Plioteris rašė: „Biblija ta lietuwiszka ne nū gadynes Kunigu Jezawitu tame Wilniaus Knigu-Surinkime pasilika, kurie persekiodami wisus žmonis ir ju rasztus, nesutinkanczius su ju pamokslu, greicziau butu buwę sudeginę, ne kaip užlaikę...“²⁴ J. Plioteris pažymėjo, kad knygą 1805 m. Vilniaus universitetui padovanojo buvęs Lietuvos kariuomenės generolas Jurgis Graževskis. Knygą jis greičiausiai įgijęs iš Kelmės reformatų dvasininko A. J. Močulskio.

Apibūdinamas knygą, J. Plioteris nurodė ir joje buvusius ranka įrašytus įrašus. Vienas įrašas — J. Gruževskio dedikacija lenkų kalba, o antras — A. J. Močulskio vokiečių kalba. Pastarajame duotos L. Rēzos pastabos, liečiančios S. B. Chilinskio bibliją, be to, paties A. J. Močulskio samprotavimai. (Esą, J. Kvantio matytas egzempliorius skiriasi nuo jo — A. J. Močulskio — turimo, ir tai rodo, kad biblija ir toliau buvo spausdinama ir kad esąs dar vienas jos egzempliorius).

Tuo būdu, tyrinėjama S. B. Chilinskio biblijos egzempliorių J. Plioteris aprašė visapusiškai ir labai detaliai: pažymėjo ne tik jo apimtį, stovį, tipografines savybes, bet ir knygoje esančius įrašus, kurie, aišku, turi reikšmės nagrinėjamo spaudinio istorijai.

Apibūdinęs S. B. Chilinskio bibliją bibliografiniu atžvilgiu, pateikęs apie ją kai kurių istorinių duomenų, J. Plioteris stengėsi nustatyti ir jos mokslinę vertę. Antroje savo darbo dalyje, visai neliesdamas knygos tu-

²² Trumpa žinia apie tą išzdawima lietuwiszkos Biblijos Londone, p. 1.

²³ Zr. Bibliotheca sacra... Parisiis, 1723, p. 447, 550.

²⁴ Trumpa žinia... p. 5—6.

rinio, kuris, aišku, jokios mokslinės vertės neturėjo, J. Plioteris teisingai pažymėjo didelę jos vertę lietuvių kalbos mokslui. J. Plioterio nuomone, knyga turi ir praktinės vertės lietuvių kalbai, nes joje esą nemaža svarbių, bet tuo metu jau užmirštų lietuviškų žodžių. Apie S. B. Chilinskio veistą bibliją J. Plioteris rašė: „Apey labay dide werczia tos knigos dėl mokslu ir kalbos lietuwiszkos, butu tai perdaug cze ką kalbėti; gana pasakyti jogey atsirandasy daug užmirsztu o tikruju žodziu lietuwiszku, kurie wilęs jog keldamiesi kaip isz numirusiu, rasztūse tēwiszkes wyru, pa-
mažu sugryszs atgal į sawo senąjį tēwiszkes garda, o kalba lietuwiszka jaujau kaip žolynas pawasaryje žalūti isz naujo pradēs“²⁵.

Knygos kalbai apibūdinti J. Plioteris davė ištrauką. Pateikto teksto jis nenagrinėjo, o pasitenkino tik bendromis pastabomis, nurodęs, kad jau toje ištraukoje yra keletas užmirštų ir nepažįstamų žodžių. Lietuvių kalbos žodyno turinimas XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais, ypač rašantiems mokslinio turinio darbus, buvo labai aktualus, dėl to suprantamas senųjų raštų vertinimas pirmiausia, būtent, tuo atžvilgiu. (Panašiai tuo metu apie senąsias lietuviškas knygas yra rašęs ir S. Stanevičius.)²⁶

J. Plioteris savo darbe stengėsi išaiškinti, iš kokio teksto (lenkiško, lotyniško, graikiško ar hebrajiško) S. B. Chilinskis vertė. Jis nesutiko su J. Kvantu, kuris spėjo, kad versta iš lenkiško vertimo, ir L. Rėza, kuris tvirtino, kad versta iš lotyniško šaltinio. Pateikęs ištraukų iš kelių biblijų vertimų ir sulyginęs jų tekstus, J. Plioteris padarė išvadą, kad S. B. Chilinskis bus vertęs iš hebrajų kalbos. Aišku, nemokėdamas hebrajų kalbos, J. Plioteris negalėjo duoti galutinio atsakymo,— tai jis ir pats savo darbe pažymėjo. Reikia pasakyti, kad šaltinio, iš kurio S. B. Chilinskis yra vertęs bibliją, klausimas jau daugiau kaip 200 metų domina kalbininkus, spaudos istorijos tyrinėtojus bei bibliografus. Paskutiniu metu tuo klausimu domėjosi lenkų mokslininkai J. Otrembskis²⁷, S. Kolbuševskis ir J. Zawadzka, šį klausimą tyrė lietuvių bibliografas V. Jurgutis²⁸. Galutinio atsakymo mokslininkai dar nėra davę.

Trečiajame skyriuje J. Plioteris iškėlė keletą klausimų, kurie yra svarbūs, tyrinėjant šį retą leidinį. Prie tokių klausimų priklauso istorinių aplinkybių, kurios buvo Lietuvoje iki biblijos vertimo, nušvietimas, knygos vertimo ir spausdinimo laikotarpio apibūdinimas. J. Plioteris rašė, kad reikia parodyti, kokią reikšmę ši knyga turėjo tuo metu, kai ji buvo persekiojama. Tačiau, stokodamas tikslių duomenų ir negalėdamas nieko tikro pasakyti, į tuos klausimus jis numatė atsakyti ateityje, susipažinęs su įvairiais archyviniais dokumentais ir kita medžiaga, esančia kalvinių bažnyčiose Kėdainiuose, Kaune, Vilniuje ir kt., Vilniaus kalvinių konsistorijos archyve bei Slucko mokyklos bibliotekoje. J. Plioteris manė, kad, ištyrinėjęs minėtus šaltinius, bus galima išaiškinti, kaip ji buvo spausdinama, kiek darbo ir rūpinimosi pareikalavo, kaip po to ji buvo persekiojama, jeigu taip išnyko, kad išliko žinomas vos vienas, ir tas nepilnas, egzempliorius. Iš tikrųjų J. Plioterio nužymėti tolesnio lietuvių spaudos tyrinėjimo keliai ir šaltiniai buvo visai teisingi ir kai kurie vėlesni tuo keliu nuėję istorikai, pavyzdžiui J. Lukoševičius²⁹, surado naujų duomenų. Tačiau neteisingai J. Plioteris spėliojo, kad knyga buvusi išspaus-

²⁵ Trumpa žinia..., p. 7—8.

²⁶ Zr. S. Stanevičiaus įžangą jo išleistai knygai „Trumpas Pamokimas kalbos lituwyszkos arba Zemaytyszkos“. (V., 1829).

²⁷ Ostrębski J. Dłaczego przzerwano druk kalwińskiej biblii w przekładzie Chylińskiego.—Ks.: Biblia litewska Chylińskiego. T. 2. Poznań, 1958, s. XXIII—XXVI.

²⁸ Zr. Lietuvos TSR Valstybės respublikinės bibliotekos bibliografo V. Jurgučio rankraštį apie S. B. Chilinskio veistą bibliją.

²⁹ Łukoszewicz J. Dzieje kosciółów wyznania helweckiego w Litwie. T. 1—2. Poznań, 1842—1843.

dinta: dėl Lietuvos reformatų sinodo intrigų jos spausdinimas buvo nutrauktas, o pačios biblijos atsitiktinai buvo išlikę tik trys skirtingos apimties egzemplioriai, kurie prieš pirmąjį pasaulinį karą buvo laikomi Peterburge (buvęs Vilniaus universiteto egzempliorius), Berlyne ir Londone.

Nors J. Plioterio darbe yra nemažai neišspręstų klausimų, kai kurių neteisingų prielaidų, trūksta gilesnės analizės, jo studijėlė apie S. B. Chilinskio bibliją yra labai reikšminga lietuvių bibliografijos bei spaudos tyrinėjimo istorijoje. Tai pirmas mokslinis Londone lietuvių kalba išleistas biblijos tyrinėjimas. Jo darbas priklauso prie pirmųjų didesnių bibliografinių tyrinėjimų, kuriuose bandoma spaudinį įvertinti keliais aspektais: bibliografiniu, kalbiniu ir istoriniu. J. Plioterio darbas yra pirmasis tokio pobūdžio ir tos srities darbas, rašytas gražia ir taisyklinga lietuvių kalba. (Panašūs G. Ostermejerio ir L. Rėzos darbai buvo parašyti vokiečių kalba.) Atrodo, autorius suprato tokių darbų ne tik mokslinę, istorinę, bet ir praktinę reikšmę. Savo tyrinėjimą jis laikė įnašu į lietuvių tautos kultūros sritį ir baigė jį būdingu įrašu: „Lietuviškoms byloms tęsti ant gero!“

Deja, šis įdomus ir vertingas darbas, 1831 m. kovo mėn. Karaliaučiuje užbaigtas ir paruoštas spaudai, liko rankraštyje ir išspausdintas nebuvo. Darbą išspausdinti, be abejo, sutrukdė 1831 m. prasidėjęs sukilimas, o po to ankstyva autoriaus mirtis. Vėliau kitų spaudos tyrinėtojų studijos iš lietuvių bibliografijos pasirodė, praėjus beveik 60 metų. 1886 m. lietuvių bibliografas M. Stankevičius išleido atskirą studijėlę apie tą patį S. B. Chilinskio biblijos vertimą. Apie šią knygą yra rašę ir kiti lietuvių bibliografai (E. Volteris, S. Baltramaitis ir kt.).

„Lietuvių kalbos literatūros istorijos medžiaga“

Lietuvių kalbos bei jos paminklų tyrinėjimas paskatino J. Plioterį ruošti didelės apimties ir platų mokslinį darbą — sukaupti jame bibliografijos, spaudos istorijos žinias, lietuvių rašytojų ir lietuvių kalbos istorijos tyrinėtojų biografinę medžiagą. Šį savo darbą J. Plioteris pavadino „Lietuvių kalbos literatūros istorijos medžiaga“. Aišku, kad tokių duomenų sukaupimas turėjo didelę mokslinę bei istorinę vertę — jais remiantis, būtų galima daryti tam tikrus mokslinius apibendrinimus ir išvadas. Be to, surinkti bibliografijos, spaudos istorijos ir kiti duomenys būtų leidę nagrinėti įvairias lietuvių kalbos bei literatūros problemas. Tuo būdu, šis antrasis J. Plioterio darbas yra labai reikšmingas lietuvių bibliografijos istorijai, spaudos tyrinėjimo istorijai, teikia kai kurių duomenų Lietuvos bibliotekų istorijai, lietuvių kalbos bei literatūros mokslui.

Lietuvos TSR Valstybinėje respublikinėje bibliotekoje laikomas J. Plioterio rankraštis „Lietuvių kalbos literatūros istorijos medžiaga“ sudaro apie 200 prirašytų didelio formato puslapių. Rankraštis rastas išblaškytas, jo puslapiai nenumeruoti, kai kurie iš jų — defektuoti, be to, yra daug tuščių lapų³⁰. Visa tai rodo, kad turimas rankraštis nėra visas, be to, jis nėra užbaigtas. Dėl to sunku pasakyti, kokia darbo dalis yra žuvusi ar iki šiol nesurasta ir kas iš viso nebuvo parašyta.

Su šio J. Plioterio darbo tematika bei pagrindiniais jo skyriais supažindina rankraščio pradžioje duotas darbo turinys. Iš jo matome, kad darbą turėjo sudaryti keletas stambių dalių. Pirmąją dalį turėjo sudaryti

³⁰ Šio J. Plioterio rankraščio nuorašai laikomi Lietuvos TSR Knygų rūmuose ir Vilniaus universiteto rankraščių skyriuje. Kadangi nuoraše puslapiai yra sužymėti, tai straipsnyje nurodomi nuorašo puslapiai.

„Chronologinis-bibliografinis (iki tol surastų) ir pažįstamų Lietuviškų arba lietuvių kalbą nagrinėjančių nors ir svetima kalba knygų sąrašas“. Toje dalyje chronologine tvarka turėjo būti pateiktos žinios ir apie lietuviškus bei lietuvių kalbą nagrinėjančius rankraščius. Antroje dalyje turėjo būti abėcėlinis autorių sąrašas bei trumpos jų biografijos. Trečioje — duomenys apie miestus ir spaustuves, kuriose buvo spausdinamos lietuviškos knygos. Ketvirtoje — žinios apie mokslo įstaigas, kuriose buvo arba šiuo metu yra dėstoma lietuvių kalba. Pabaigoje J. Plioteris pastebi, kad numatęs parašyti straipsnį apie lietuvių kalbos nustumimo priežastis ir apie tai, kodėl ji galutinai neišnyko. Taigi matome, kad šiame dideliame veikale bibliografijai buvo skirta pirmoji darbo dalis, literatūros ir spaudos istorijai — antroji ir trečioji dalys. Kitos dalys lietuvių ir lietuvių kalbos klausimus.

Negalima tiksliai nustatyti, kada J. Plioteris dirbo prie šio rankraščio. Aišku, kad kaupti medžiagą jis pradėjo, dar studijuodamas Vilniaus universitete, iš kurio bibliotekos imdavo lietuviškas bei lituanistikos srities knygas. Intensyviai toje srityje J. Plioteris dirbo, 1830—1831 metais būdamas Karaliaučiuje, o vėliau Rygoje. Kaip rodo įrašai rankraštyje, darbas buvo tęsiamas iki 1832 m., o gal būt, ir vėliau. Daugelis puslapių rašyti J. Plioterio ranka. Tačiau atrodo, kad kai kurie išrašai iš knygų yra padaryti kito asmens ranka. Autorinis tekstas rašomas lenkų kalba, o knygų aprašai, išrašai — lietuvių, prūsų, latvių, lenkų, vokiečių, rusų, prancūzų kalbomis.

„Chronologinis-bibliografinis... sąrašas“

Išlikusiame J. Plioterio rankraštyje daugiausia vietos užima ir vertingiausia yra lietuvių spaudos bibliografijai skirta pirmoji dalis — „Chronologinis-bibliografinis... sąrašas“. Tas sąrašas sudarytas mokslo tikslais — jo autorius siekė atskleisti ir užfiksuoti lietuvių kalbos šaltinius — knygas ir rankraščius. Bibliografija turėjo parodyti lietuvių raštų ir kalbos padėtį įvairiais laiko tarpais, atskleisti atskirų leidinių kalbinę ir istorinę vertę. Savo darbu J. Plioteris, matyt, norėjo taip pat duoti Lietuvos švietimo bei kultūros padėties vaizdą. Vienoje jo darbo vietoje yra rašoma, kad „kurio nors krašto visuotinio švietimo lygį rodo literatūros to krašto kalba padėtis“³¹. Tokie platūs ir įvairūs darbo moksliniai uždaviniai nulėmė ir jo metodiką.

Ruošdamas savo darbą, J. Plioteris išstudijavo ir panaudojo įvairius lietuvių bibliografijos šaltinius. Tuo atžvilgiu su J. Plioteriu lygintis gali tik nedaugelis XIX a. lietuvių bibliografių. Jam buvo pažįstama nemaža lietuvių, lenkų, rusų, latvių, vokiečių, prancūzų, švedų ir kitų bibliografijų, katalogų ir kitokių leidinių, kuriuose buvo duomenų apie lietuviškus spaudinius. Pavyzdžiui, jis naudojosi J. Le Longo, D. Klemento, N. Sotvelio, S. Rostovskio darbais, Upsalos bibliotekos katalogu, J. Kvanto įžanga, G. Ostermejerio „Pirmąja lietuviškų giesmynų istorija“ (1793), L. Rėzos „Lietuviškos biblijos istorija“. Pastaraisiais dviem darbais jis labai plačiai operavo. Naudojosi J. Plioteris K. Nezabitauskio, P. Kepeno ir kitais darbais. Gausus įvairių šaltinių panaudojimas rodo platų tyrinėjimų mastą, J. Plioterio darbo mokslinius metodus.

Bibliografiniams šaltiniams J. Plioteris savo darbe paskyrė specialius skyrius, kuriuose davė tų šaltinių apžvalgas. J. Plioterio darbe yra dvi šaltinių apžvalgos — „Lietuvių kalbos bibliografijos ir literatūros šaltiniai“ Pirmojoje jis apžvelgė lenkų bibliografijos pradininko J. J. Zaluskio

³¹ Materyaly. . . , p. 179.

rankraštinių dešimties tomų veikalą — „Lenkų literatūros visuotinė ir pilniausia biblioteka“ (Bibliotheca Polono-litteraria universalis et completissima“), kurį jis apibūdino, pateikęs anotaciją iš F. Bentkovskio „Lenkų literatūros istorijos“ (1814). Pastabose J. Plioteris pažymėjo, kad šiame darbe knygos lietuvių ir prūsų kalbomis registruojamos trečiajame— šeštajame tomuose. Pabaigoje nurodė keletą darbų apie J. J. Zaluski. Toliau J. Plioteris pateikė žinių apie N. Sotvelio bibliografiją „Jėzuitų biblioteka“ (1676), pažymėjo su Lietuva susijusią medžiagą, pavyzdžiui, apie lietuviškai rašiusius autorius — K. Širvydą ir J. Jaknavičių. Rankraštyje pateikė daug išrašų iš šios knygos.

Antroje bibliografinių šaltinių apžvalgoje J. Plioteris nagrinėjo specialiai lietuvių spaudai skirtus darbus. Toje apžvalgoje jis detaliai aprašė ir trumpai apibūdino K. Nezabitauskio elementoriuje „Naujas mokslas skaitima“ (1824) išspausdintą sąrašą „Surinkimas“ ir jo vertimą į lenkų kalbą. Toliau pateikė biografinių duomenų apie K. Nezabitauskį, nurodė apie jį literatūros.

Daug dėmesio J. Plioteris kreipė į P. Kepeno darbą „Apie lietuvių tautos kilmę, kalbą ir literatūrą“, be to, į jo vertimą į lenkų ir vokiečių kalbas, nurodė apie juos detalių bibliografinių duomenų. J. Plioteris pažymėjo esamus pakeitimus vertimuose: L. Ragalskio „žemaičių“ literatūros (tai yra Lietuvoje išleistų lietuviškų knygų) papildymus ir praleistas vietas. Jis apgailestavo, kad šis veikalas nebuvo atskirai išleistas lenkų kalba.

Prie bibliografinių šaltinių tyrinėjimų reikėtų skirti ir J. Plioterio pastabas apie G. Ostermejerio knygą „Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija“. Šią knygą jis greičiausiai skaitė Karaliaučiuje. J. Plioteris labai vertino G. Ostermejerio darbo informacinę reikšmę, pažymėjo jame užregistruotus ir apibūdintus 8 giesmynus. J. Plioteris rašė, kad G. Ostermejerio darbas gali būti panaudotas ateityje, ruošiant naują tos rūšies darbą — giesmynų istoriją³². Iš G. Ostermejerio knygos jis nurašė „vertingą literatūros žiniomis“ įžangą, be to, nemaža kitų ištraukų. Pabaigoje J. Plioteris davė sąrašą tų kūrinių, kuriuos savo darbe citavo G. Ostermejeris (14 pozicijų). Tie šaltiniai praplečia lietuvių literatūros istorijos ir bibliografijos žinias.

Tuo būdu, J. Plioteris savo darbe darė pirmuosius bandymus apžvelgti ir įvertinti įvairius lietuvių bibliografijos šaltinius. Jis yra vienas iš pirmųjų lietuvių bibliografijos istorijos tyrinėtojų.

Ruošdamas savo darbą, J. Plioteris, aišku, negalėjo apsiriboti tik bibliografijos šaltiniais. Be to, ankstesniuose darbuose buvo daug spragų, netikslumų, knygų aprašas buvo nepilnas arba sąmoningai sutrumpintas. Mokslinę bibliografiją ruošęs bibliografas negalėjo pasitenkinti esamais bibliografijos šaltiniais. Iš bibliografinių aprašų J. Plioterio rankraštyje susidaro įspūdis, kad jis vengė naudotis šaltinių duomenimis arba iš jų medžiagą buvo numatęs surinkti vėliau. J. Plioteris stengėsi pats betarpiškai tyrinėti bibliotekų fondus, de visu aprašinėti juose surastus lietuviškus bei su Lietuva susijusius spaudinius.

Kaip rodo bibliografijos darbas, J. Plioteris medžiagą yra rinkęs iš Vilniaus universiteto bibliotekos, Karaliaučiaus ir Rygos bibliotekų, Kretingos vienuolyno bibliotekos. Atskirų spaudinių jis rado pas privačius asmenis Rygoje, pas lietuvių botaniką A. Pabrėžą Kretingoje, pas kai kuriuos Svėkšnos miestelio gyventojus. Nemaža vertingų lietuviškų spaudinių J. Plioteris turėjo savo asmeninėje bibliotekoje. Pavyzdžiui, jis turėjo M. Daukšos „Postilę“ (1599), K. Širvydo žodyno „Dictionarium trium linguarum“ 1677 metų (4-ąjį) ir 1713 metų (5-ąjį) leidimus, J. Kvanto

³² Zr. Materyaly..., p. 140.

knygą „Trumpas ir prastas Išsguldimas“, išleistą 1750 m., to paties pavadinimo Tilžėje 1820 m. išleistą knygą, L. Rėzos monografiją „Lietuviškos biblijos istorija“. Aišku, kad tai tik dalis jo asmeninės bibliotekos lietuviškų knygų.

Atrodo, išsamiau buvo ištyrinėti ir suregistruoti Karaliaučiaus bibliotekų lietuviški spaudiniai. Vilniaus universiteto bibliotekoje buvusios knygės nebuvo išsamiai užregistruotos; tą patį reikia pasakyti ir apie asmeninę J. Plioterio biblioteką, nes kai kurių toje bibliotekoje buvusių knygų bibliografijoje nerandame. Reikia manyti, kad autorius buvo numatęs ateityje dirbti prie šių bibliotekų fondų. Apskritai, betarpiškas bibliotekų fondų tyrinėjimas ir spaudinių aprašas žymiai padidino J. Plioterio darbo mokslinę ir metodinę vertę.

Bibliografiniame-chronologiniame sąrašė J. Plioteris daugiausia užregistravo lietuviškų spaudinių. Be to, į darbą yra įtraukta keletas prūsiškų knygų, kai kurie darbai apie lietuvių bei prūsų kalbas, keliolika latviškų spaudinių.

Literatūrą savo bibliografijoje J. Plioteris suskirstė į keletą skyrių, jo pavadintų epochomis. Pirmoji epocha, kaip nurodė J. Plioteris, tęsėsi iki M. Mažvydo — lietuvių kalbos panaudojimo raštams. Autorius savo darbe pažymėjo, kad pirmasis laiko tarpas yra ilgas ir turtingas istorinių įvykių. Svarbiausi įvykiai esą Prūsų ir Kuršių žemių užgrobimas, Lietuvos krikštas, vėliau susijungimas dviem etapais su Lenkija, reformacijos judėjimas Rytų Prūsijoje ir Latvijoje. Kalbėdamas apie to meto literatūrą, J. Plioteris nurodė, kad tai liaudies padavimų, mitų, vaidily-dainininkų amžius, tai aktyvaus tautos veikimo ir dainų amžius³³. Deja, nei detalnio tos epochos apibūdinimo, nei žodinės liaudies kūrybos bei jos reikšmės įvertinimo darbe nėra. Gal kas nors tuo klausimu ir buvo parašyta, bet nėra išlikę. Be to, lietuvių kultūros apibūdinimas iki M. Mažvydo pirmosios knygos pasirodymo nėra išsamus. Minėtu laiko tarpu savo raštams lietuviai naudojo senąją baltarusių bei lotynų kalbas. Vilniuje ir kitose Lietuvos vietose tomis kalbomis buvo išleista keletas knygų. Jos tam tikru mastu patenkino to meto Lietuvos mokslo ir kultūros poreikius.

Prie pirmosios epochos kultūros faktų J. Plioteris skyrė taip pat ir senuosius prūsų raštus. (Prūsiškus leidinius lietuvių bibliografijoje registravo ir kiti to meto bei vėlesni bibliografai, pavyzdžiui, K. Nezabitauskis, P. Kepenas, S. Baltramaitis ir kt.) Kaip jau minėta, tuos prūsų kalba išleistus raštus J. Plioteris įtraukė į savo bibliografiją, ir šį faktą argumentavo tuo, kad prūsų kalba nesanti savarankiška kalba, o tik lietuvių kalbos šaka, dialektas. Remdamasis šia koncepcija, J. Plioteris prūsiškus leidinius taip pat išsamiai nagrinėjo ir vertino, kaip ir lietuviškuosius.

Tuo būdu, pirmojo skyriaus bibliografinę medžiagą sudaro 1545 m. prūsiško katekizmo pirmasis ir antrasis leidimai, 1561 metų prūsiškas „Enchiridiono“ leidimas, be to, pažymėtos kelios vėlesnės šių leidinių publikacijos. Skyriaus pabaigoje duotas chronologinis sąrašas raštų ir autorių, rašiusių apie prūsų kalbą. Jame nurodomi K. Hartknocho, M. Pretorijaus, J. A. Paulio, A. C. Henigo, J. S. Vaterio, J. B. Lindės ir kitų darbai — iš viso apie 15 pozicijų. Taigi J. Plioteris pirmasis lietuvių bibliografijoje bei mokslinėje literatūroje bandė apžvelgti ir įvertinti prūsų kalbos šaltinius ir tyrinėjimus. Baigdamas J. Plioteris rašė, kad reikia visus prūsų kalbos paminklus surinkti ir juos kritiškai paruošti. Tai turys padaryti lietuvių bei latvių kalbų žinovas, kuris galėtų pasakyti galutinę nuomonę apie šią „lietuvių šaką“.

³³ Zr. Materyaly... p. 4.

J. Plioterio darbo antrąjį skyrių — lietuvių spaudos istorijos epochą — sudarė lietuviški leidiniai, pasirodę nuo M. Mažvydo laikų iki D. Kleino. Tokią periodizaciją J. Plioteris grindė lietuvių spaudos ir literatūros raidos etapais, knygų spausdinimo bruožais: nuo lietuvių kalbos panaudojimo raštams iki pirmosios lietuvių kalbos gramatikos bei lenkiškojo-lietuviškojo, t. y. lotyniškojo, šrifto panaudojimo Rytų Prūsijoje leidžiamiems raštams, vietoj nuo M. Mažvydo laikų vartoto vokiškojo-lietuviškojo, t. y. gotiškojo, šrifto²⁴. Tame skyriuje jis užregistravo nemaža svarbių senųjų lietuviškų spaudinių: M. Mažvydo katekizmą (1547), iš Upsalos bibliotekos katalogo užregistravo tris 1589 m. J. Bretkūno spaudinius: „Giesmes Duchauanas“, „Kollectą“ ir „Kancionalą“, J. Bretkūno „Postilės“ 1-ąją ir 2-ąją dalis (1591), Vilniuje 1598 m. išleistą M. Petkevičiaus katekizmą. J. Plioteris mini J. Morkūno „Postilę“ (1600; jos aprašas yra dingęs), keletą 1612 m. Karaliaučiaus leidinių. Remdamasis N. Sotvelio ir S. Rostovskio darbais, J. Plioteris pateikė žinių apie J. Jaknavičiaus knygas, nurodė K. Širvydo gramatiką, jo „Punktus sakymų“, paminėjo 1642 m. išleistą 3-ąjį žodyno leidimą. Tuo būdu, J. Plioteris užregistravo 20 iki 1653 metų išleistų spaudinių. Be abejo, tai tik dalis J. Plioterio aprašytų knygų. Jam buvo žinomi ir kiti leidiniai, antai jo asmeninėje bibliotekoje buvusi M. Daukšos „Postilė“ (1599); iš šaltinių jis žinojo 1653 m. Kėdainių leidinius, kai kurias Rytų Prūsijoje išleistas knygas. Jų buvo J. Plioterio išvalgytose bibliotekose, užregistruota K. Nezabitauskio bibliografijos sąrašė „Surinkimas“. Aišku, kad kai kurių spaudinių bibliografiniai aprašai pasimetė, nes, pavyzdžiui, iš darbe esamų pastabų žinoma, kad buvo J. Morkūno „Postilės“ aprašas, bet išlikusiuose rankraščiuose jo nėra. Panašiai galėjo atsitikti ir su kitais spaudiniais.

Trečiajai epochai yra skirtini spaudiniai, išleisti nuo 1653 m. — D. Kleino lietuvių kalbos gramatikos pasirodymo — iki 1831 m. — paskutinių šiame darbe registruojamų leidinių. Pačiame rankraštyje tokio skirstymo nėra, nes lapai su atitinkamais užrašais greičiausiai yra pasimėtę. Tuo laikotarpiu išleistų spaudinių užregistruota daugiau kaip trisdešimt vienetų. Daugiausia registruojama XVII—XVIII a. spaudinių. Bibliografijoje užfiksuota S. B. Chilinskio versta biblija (1660), pora 1666 m. Karaliaučiuje išleistų knygų (D. Kleino „Naujos giesmių knygos“ ir „Naujos... maldų knygelės“), K. Širvydo žodyno 4-asis (1677) ir 5-asis (1713) leidimai, retas Vilniaus leidinys „Gromata arba istatimas Urbono Aszmojo“ (1690), keletas XVIII a. Karaliaučiaus leidinių: 1701 m. biblijos leidimas, „Prarakai“ (1734), J. Kvanto „Biblia...“, „Naujas testamentas“ (1735) ir „Trumpas ir prastas Išguldimas“ (1750), M. Olševskio versta „Historia szwięta“ (V., 1765) ir keletas kitų religinio turinio spaudinių. Pažymėtini du XVIII a. ir vienas XIX a. dviejų lapų apimties leidiniai: „Spasabas afierawojma...“ (1771), „Spasabas pasylecawojma...“ (1783) ir „Atminimas...“ (1826).

Iš XIX a. leidinių bibliografijoje yra minimas K. Nezabitauskio elementorius „Naujas mokslas skaytima“ (1824), L. Rėzos „Dainos“ (1825), keletas religinio turinio leidinių: Gailevičiaus „Iszguldimas“ (1805), „Lietuwiszkas Ewangelias...“ (1806), keletas giesmių knygų, Klaipėdoje išleista knyga „Žmogaus Szirdis“ (1831) ir kt. Daugiausia užregistruota Vilniaus leidinių, keletas Karaliaučiaus, po vieną kitą Tilžės ir Klaipėdos leidinį. Keletas leidinių neturi pažymėtų leidimo vietų. Tai tik nežymi dalis XIX a. spaudinių, kurie J. Plioteriui buvo žinomi, pavyzdžiui, iš K. Nezabitauskio, P. Kepeno-L. Rogalskio bibliografijų.

²⁴ 2r. Materyaly. ..., p. 19.

Aišku, iš turimų rankraščių sunku yra pasakyti, kiek J. Plioteris iš viso buvo užregistravęs knygų. Antai jų darbe nerandame J. Plioteriui tikrai žinomų K. Donelaičio „Metų“ ir kt. spaudinių. Be to, atrodo, kad šiame darbe pirmiausia buvo užfiksuoti tie spaudiniai, kuriuos autorius galėjo aprašyti de visu. Galėjo būti ir toks atvejis, kad liko neįtraukti spaudiniai iš lengviam prieinamų bibliotekų bei šaltinių — juos suregistruoti jis būtų galėjęs bet kuriuo metu. Gali būti, kad kai kurie spaudiniai į bibliografiją nebuvo įtraukti sąmoningai, nes nemaža jų dalis buvo parašyti bloga kalba ir neturėjo mokslinės vertės.

J. Plioterio darbe nerandame daugelio lietuvių kalbos gramatikų, žodynų, tyrinėjimų (P. Ruigio, K. Milkaus ir kt.). Pats rašęs lietuvių kalbos gramatiką, J. Plioteris apie ankstesnius tos srities darbus nežinojo negalėjo. Dėl to tenka manyti, kad ši spaudinių dalis liko nesuregistruota, arba, kaip spėja V. Jurgutis³⁵, J. Plioteris sudarė jų atskirą sąrašą, kuris nėra išlikęs.

Apskritai, J. Plioteris nedavė išsamios lietuvių spaudos bibliografijos bet jis užfiksavo keletą iki to laiko lietuvių bibliografijos neužregistruotų spaudinių, pavyzdžiui, J. Bretkūno „Kollectą“ ir „Kancionalą“ (1589), 1690 m. išleista „Gromatą“, J. Kvanto knygą „Trumpas ir prastas Iszguldimas“ (1750), K. Klimavičiaus „Pawinastes“ (1767), leidinius „Prastas Pamokslas“ (1797), „Iszguldimas afieras“ (1805), „Spasabas Afierawoimasi“ (1771), „Atminimas“ (1826) ir kt. Kai kurie spaudiniai, antai M. Olševskio „Historia szwieża“, „Zinoimas ape meldibe“ (1777), „Spasabas pasylecawojma“ (1783), „Atminimas ant Smercia...“ (V., 1790), „Kantyczkas“ (V., 1820), iš viso lietuvių bibliografijoje nebuvo užfiksuoti. Tuo būdu, J. Plioteris papildė lietuvių bibliografiją nežinomais spaudos faktais. Be to, jis kiek pratęsė lietuvių bibliografiją, įtraukęs keletą 1829 ir 1831 metų spaudinių. J. Plioterio darbe yra ir keletas su lietuvių spauda ir kalba susijusių leidinių, antai retas ir įdomus spaudinys „Ratio Institutae Translationis...“, kuris pasirodė Londone ryšium su S. B. Chilinsko biblijos leidimu, J. Ch. Adelungo ir J. S. Vaterio „Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde“ (Berlynas, 1809) ir kt.

Taigi nors ir nepilname J. Plioterio bibliografijos rankraštyje įtraukta apie 20 iki to laiko neregistruotų lietuviškų bei su lietuvių spauda susijusių leidinių. Tuo jis praturtino lietuvių bibliografijos duomenis, papildė žinias, ypač apie didelę vertę lietuvių kalbos mokslui turinčius senuosius spaudinius.

Prie pirmosios J. Plioterio darbo dalies priskiriama ir latviškų spaudinių sąrašas³⁶, kurį autorius laikė pirmosios dalies priedu. Tame sąrašė J. Plioteris užregistravo dešimt XVII—XIX a. latvių kalbos gramatikų bei religinių raštų. Dauguma spaudinių buvo išleista Vilniuje (pavyzdžiui, Georgo Elgerio), kai kurie spaudiniai su Vilniaus cenzūros leidimu pasirodė Polocke. Nurodyta keletas kitose vietose spausdintų raštų. Užregistruotas latviškas knygas J. Plioteris atrado Vilniaus universiteto bibliotekoje, privačioje F. S. Mieleškos bibliotekoje Rygoje, apie kai kurias knygas duomenis paėmė iš šaltinių.

Tai, kad J. Plioteris į šį savo darbą įjungė ir latvių spaudinius, galima paaiškinti keliais motyvais. Pirma, darbo pradžioje J. Plioteris latvių, kaip ir prūsų, kalbą traktuoja kaip lietuvių kalbos šaką, dialektą³⁷, ir dėl to jis laikė galimu šią literatūrą įjungti į lietuvių spaudos bibliografiją. Antra, tyrinėdamas Vilniaus spaustuvių, švietimo įstaigų darbą,

³⁵ V. Jurgučio įžanga prie rankraščio „Materyaly...“ nuorašo, p. VII.

³⁶ Wiadomość o pracach Katolickiego Duchowieństwa, dla języka i narodu Lotewskiego, p. 95—111.

³⁷ Materyaly..., p. 12.

jų leidinius, J. Plioteris susidūrė su latviškais spaudiniais ir juos užregistravo. Vadinasi, latviški spaudiniai galėjo būti registruojami kraštotyriniais motyvais. Trečia, latviški spaudos pavyzdžiai galėjo būti registruojami kalbos mokslo studijoms. Savo sąrašu J. Plioteris, aišku, nesiekė duoti išsamesnio latvių literatūros bibliografijos vaizdo, ir tai, kaip jis pateikė, yra tik tokiuos bibliografijos fragmentas, į kurį įtraukta keliolika įdomesnių spaudinių.

Didelio dėmesio yra verti J. Plioterio bibliografijoje naudojami bibliografinės spaudinių charakteristikos metodai: aprašas, anotacijos ir kt. Bibliografijos metodikos principus nulėmė darbu keliami moksliniai uždaviniai: autorius stengėsi ne tik apibūdinti knygą kaip spaudos faktą, pateikti visus spaudinių identifikacijai reikalingus duomenis, bet ir visa tai, kas padeda nušviesti jų istoriją, atskirų egzempliorių likimą, vertę ir kt. Dėl to J. Plioteris stengėsi labai detalčiai aprašinėti spaudinius, duoti apie juos visus papildomus duomenis, apibūdinti apimtį, stovį, defektus ir pan.

Daugumą savo darbe užregistruotų spaudinių J. Plioteris aprašė de visu. Tuo būdu, vertingi ne tik jo pateikti aprašo duomenys apie iki to laiko neregistruotus spaudinius, bet ir apie kitų bibliografų jau užfiksuotus leidinius, nes J. Plioteris pirmą kartą juos taip detalčiai aprašė. Aprašo pagrindu J. Plioteris, kaip ir dauguma to meto bibliografų, ėmė knygos antraštinį puslapį. Jame esamus duomenis jis nurašė tokia tvarka ir kalba, kokia yra knygoje (lietuvių, prūsų, lenkų, vokiečių, lotynų), o jeigu antraštė užrašyta dviem kalbomis — greta nurodomos abi antraštės (pavyzdžiui, D. Kleino 1666 m. „Naujos giesmju Knygos“ ir kt.). Labai svarbią vietą apraše sudaro antraštės ir paantraštiniai duomenys. Knygų pilnos antraštės, paantraštiniai duomenys, ypač senųjų spaudinių, yra svarbūs tuo, kad juose būdavo duodamos trumpos knygų anotacijos, atskleidžiamas jų turinys, knygos sudėtinės dalys. Antai M. Mažvydo katekizmo antraštė: „Catechismusa prasty Szadei, Mokslas skaitima raschta yr giesmes...“. Tą patį galima pasakyti apie kitus senuosius leidinius, pavyzdžiui, D. Kleino gramatiką, J. Brodovskio, F. V. Hako, P. Ruigio žodynų ir kt. knygų pavadinimus. Antraštėse nurodomi kai kurie reikšmingi knygos istorijai momentai, duomenys apie vertimą (M. Olševskio „Historia szwieża“³⁸), apie knygos paskirtį — antai knygos „Trumpas ir prastas Iszguldimas“ (1820) antraštėje pažymėta, kad ji skiriama „pamokiniui vissū lietuwiszkū Parapyū Surinkimū ir Szuilū Prusū Karalystės“³⁹. Kartais apibūdinamos knygos kalbinės savybės, pavyzdžiui, apie 1806 m. leidinį „Lietuwiszkas Ewangelijas...“ rašoma: „ayszkiey iszgulditas, yr su pažianklinimu žodziu jwayriu, aba ne wienokiey wisoy Lietuwoy išszimanancziu“⁴⁰. Tuo būdu, išsamiai pateiktos knygų antraštės daug kuo padėjo apibūdinant spaudinius.

Knygų autoriai, vertėjai, paruošėjai ir pan. nurodomi tokia tvarka ir tokia forma, kokia jie rašomi antraštiniuose puslapiuose, dažniausiai po antraštės. Neretai ten yra nurodomos ir autoriaus užimamos pareigos, pavyzdžiui, Jonas Bretkūnas — „Lietuwos Plebonas Karaliaucziuiė Prusus“⁴¹. Jeigu autorius antraštėje nenurodomas, o bibliografui jis žinomas, nurodoma pastabose, bet ne apraše. Leidimo duomenis (išleidimo vietą, leidėją, leidimo metus) J. Plioteris žymėjo aprašo pabaigoje. Leidimo metus rašė romėniškais arba arabiškais skaičiais. Žymėdamas leidimo metus, J. Plioteris padarė ir klaidų. Pavyzdžiui, pasirėmęs N. Sot-

³⁸ Zr. Materyaly..., p. 76.

³⁹ Ten pat, p. 89.

⁴⁰ Ten pat, p. 84.

⁴¹ Ten pat, p. 31.

velio ir S. Rostovskio žiniomis, neteisingai žymėjo K. Širvydo „Punktų sakymų“ leidimo datą — „1639 metus“. Taip pat neteisingai pažymėta leidinio „Ratio Institutae Translationis...“ leidimo data „1657 m.“ Iš tikrųjų ši knygutė pasirodė 1661 m. Londone.

Formatą ir paginaciją J. Plioteris žymėjo iš naujos eilutės. De visu aprašytų spaudinių paginacija žymima labai detaliai: numeruoti ir nenumeruoti puslapiai, knygų įžangos, gale esantys rejestrai ir pan. Antai apie M. Mažvydo katekizmą rašoma: „in 8° nežymėtų lapų 40. Šriftas senasis gotiškas. Popierius gražus“. Arba apie 1591 m. J. Bretkūno „Postilę“ rašoma: „in 4°, puslapių žymėtų 431; antraštės ir įžangos veikalą pradžioje 4 nežymėti lapai; ir vienas lapas spaudos klaidų gale“⁴². Tokie duomenys pateikiami ir apie kitus de visu aprašytus spaudinius.

Tų spaudinių, apie kuriuos bibliografiniai duomenys buvo imti iš šaltinių, aprašas nėra toks detalus ir tikslus.

Savo darbe J. Plioteris labai daug dėmesio kreipė į spaudinių apibūdinimą. Tam tikslui jis naudojo įvairias priemones, tačiau daugiausia ištraukas iš registruojamų spaudinių. Jo darbe duodama gana įvairios ištraukos: cenzūros leidimo tekstai, dedikacijos, pavyzdžiui, „Giesmės“ (1612), įžangos, pavyzdžiui, „Priežodis“ knygoje „Trumpas ir prastas Išzguldimas“ (1820)⁴³, „Priekalba mylimiems Skaitytojiesiems“ iš knygos „Žmogaus Szirdis“ (1831), „Studijuojančiam jaunimui“ (iš K. Širvydo žodyno „Dictionarium...“ 5-ojo leidimo) ir kt. Tose ištraukose yra duomenų spaudos istorijai. Nemaža yra ištraukų iš knygų tekstų, pavyzdžiui, iš prūsų katekizmo. Kartais iš registruojamų knygų J. Plioteris išrenka svarbesnius retus žodžius ar frazes ir pateikia jų sąrašą⁴⁴. Yra atvejų, kai, stokodamas pagrindinių bibliografinių duomenų apie spaudinį, pavyzdžiui, antraštės, J. Plioteris davė jo turinį. Tie duomenys turėjo padėti identifikuoti spaudinį⁴⁵.

Spaudinių apibūdinimui J. Plioteris labai plačiai naudojo ištraukas iš kitų autorių darbų. Tos ištraukos imtos daugiausia iš G. Ostermejerio, L. Rėzos ir kitų darbų. Jos padeda apibūdinti ir įvertinti knygas ypač kalbiniu bei istoriniu atžvilgiais. Tokia darbo metodika žymiai padidino J. Plioterio bibliografijos mokslinę ir informacinę vertę. Be to, tokiu būdu paruoštas darbas įgavo savotiškos medžiagos apie lietuvių spaudą chrestomatijos pobūdį.

Paties J. Plioterio pastabos dažniausiai liečia knygos tipografinę pusę, šriftą, stovį, įrišimą, esančius įrašus ir pan. (Žr., pavyzdžiui, pastabas apie M. Mažvydo katekizmą ir kt.) Bibliografijos autoriaus samprotavimų apie knygų turinį, jų kalbos vertę, paskirtį nėra gausu. Tačiau atskirų pastabų apie knygas, nors ir retai, bet pasitaiko. Antai J. Plioteris rašė apie K. Širvydo gramatiką (1631), įvairius to paties autoriaus žodyno leidimus. Teigiama, jis įvertino Tilžėje išleistos knygos „Prastas Pamokslas“ (1797) kalbą ir tipografines savybes. Kalbėdamas apie S. Baginskio latvių kalba 1808 m. išleistą knygą „Kawieklis“, pažymėjo pakilia poetinę eilių dvasią⁴⁶.

Platesniu apibendrinimu apie lietuvių spaudą J. Plioteris davė savo straipsnyje „Trumpas tėvyniečio parašytas dalykas prieš tuos, kurie mano lietuvių gimine esant slavų-germanų kilmės“ („Przeciwo tym, którzy słowiańsko-germański początek plemienia litewskiego przypuszczają,

⁴² Matervalv. . . , p. 31.

⁴³ Zr. ten pat, p. 89—90.

⁴⁴ Zr. ten pat, p. 93—94.

⁴⁵ Zr. ten pat, p. 82a.

⁴⁶ Zr. ten pat, p. 100.

rzecz krótka przez krajowca napisana“), kurį jis pateikė po J. Ch. Adelungo ir J. S. Vaterio veikalo „Mithridates“⁴⁷ aprašo. Čia jis polemizavo su tais vokiečių mokslininkais, kurie baltų kalbų grupei pavadinti vartojo latvių, o ne lietuvių terminą. J. Plioteris tvirtino, kad lietuvių kalba esanti daug grynesnė negu latvių, mažiau patyrusi kitų kalbų įtakų. Ta proga jis pažymėjo, kad neigiamas įspūdis apie lietuvių kalbą galėjo susidaryti iš spausdintų religinių knygų. J. Plioteris rašė, kad dvasininkų išleistose religinėse knygosė nėra nė pėdsako darbštumo ir stropumo, o pastebimas tik aiškus krašto kalbos nemokėjimas ir didžiausias apsileidimas. Daug kartų spausdindami tas pačias knygas su gėdingomis klaidomis, Vilniaus vienuolių misionierių ir bazilionų spaustuvės spekuliuo knygomis. J. Plioteris tikisi, kad dabartiniai autoriai, leisdami lietuviškas knygas, daug darbščiau ir stropiau jas paruoš⁴⁸.

Kai kada J. Plioteris, įsigilinęs į knygos tekstą, surasdavo daug spaudos klaidų, praleistų eilučių. Aprašęs „Lietuviškas Ewangelias“ (1806), jis nurodė, kad knygoje praleista daug eilučių (p. 45, 49, 50, 51, 52, 67, 94, 110), papildė tuos praleidimus. Baigdamas savo pastabas, J. Plioteris pastebi, kad tas pavyzdys rodo, kaip mažai buvo rūpinamasi, ruošiant mūsų, lietuviškas, knygas. (Ta proga jis siūlė įsteigti spaustuvę Varniuose, kad vietoje galima būtų geriau prižiūrėti knygų leidimą.) Apibūdinęs 1744 m. Dancige išleistą T. Lepnerio knygą „Prūsijos lietuvis. .“ („Der Preussische Lithauer. .“), J. Plioteris ją kritiškai įvertino, pažymėjo jos tendencingumą. Savo darbe apie šią knygą J. Plioteris rašė: „Lietuvių liaudies būdo ir papročių aprašymuose dvelkia neapykanta ir panieka tai liaudžiai. Nors autorius toje liaudyje gyvena, moka jos kalbą ir pažįsta papročius, nors yra evangelikų-liuteronų tikėjimo kunigas, bet savo plunksną mirko kryžiuočių tulžyje, joje atsispindi vokiškas egoizmas“⁴⁹.

Deja, tokio užregistruotų spaudinių idėjinio bei mokslinio vertinimo yra nedaug. Tuo atžvilgiu J. Plioteris lietuvių bibliografijoje atstovauja mokslinei, akademinėi tendencijai turinčiai bibliografijos kryptį, yra jos pradininkas. Jis beveik nėra vertinęs religinės literatūros, jos obskurantiško turinio. Nors J. Plioteris pasmerkė Lietuvos dvasininkus už jų abejingumą lietuvių kalbai, nesirūpinimą leidžiamomis knygomis, tačiau nekėlė jų turinio neigiamo poveikio liaudies masėms. Kaip rodo šis bibliografijos darbas, J. Plioteris daugiausia domėjosi senaisiais, didelę vertę kalbos mokslui turinčiais spaudiniais, visai nesigilindamas ir nenagrinėdamas jų religinio turinio.

J. Plioterio pastabose apie knygas dažnai pasitaiko žinių apie bibliotekas bei privačius asmenis, kurie turi tas knygas. Kai kuriais atvejais nurodomi ir knygų šifrai (pavyzdžiui, Kretingos vienuolyno bibliotekos knygų). Tie duomenys buvo žymimi praktiniais sumetimais — jais remdamiesi, skaitytojai galėtų surasti reikalingus spaudinius. Tais atvejais, kai aprašo duomenys apie spaudinius paimti iš bibliografijų, nurodomi panaudoti šaltiniai. Jeigu yra keletas darbų, kurie pateikia žinių apie tą spaudinį, nurodomi visi šaltiniai. (Žr., pavyzdžiui, J. Jaknavičiaus, K. Širvydo knygų aprašą.) Ypač platus įvairių bibliografijos šaltinių sąrašas pridėtas prie S. B. Chilinskio verstos biblijos aprašo. Tame sąrašė nurodyta 14 darbų⁵⁰. J. Plioteris ne tik suregistruo šaltinius, bet ir nurodė, kokius duomenis apie tą knygą jie pateikė. Tuo būdu, J. Plioteris pateikė beveik visą tuo metu žinomą literatūrą apie S. B. Chilinskio verstą bibliją. Platų literatūros sąrašą jis davė ir apie prūsiškus leidinius.

⁴⁷ Žr. Materyaly. . . p. 167—174.

⁴⁸ Žr. ten pat, p. 169.

⁴⁹ Ten pat, p. 133.

⁵⁰ Žr. ten pat, p. 51—52.

Rašytojų ir kalbos tyrinėtojų biografijos

Antrąją darbo dalį sudaro biografiniai duomenys apie lietuviškų knygų autorius ir lietuvių kalbos tyrinėtojus⁵¹. Šiai darbo daliai medžiagą J. Plioteris rinko iš N. Sotvelio, S. Rostovskio, T. Lepnerio, G. Ostermerio ir kai kurių kitų leidinių. Darbe pateikiamos biografinės ir bibliografinės žinios apie M. Mažvydą (J. Plioteris spėjo, kad lietuviška jo pavardės forma turėtų būti „Mažwytos“), J. Bretkūną, L. Zengštoką, J. Jaknavičių, K. Širvydą, D. Kleina, prancūzų K. Diurė (Duret). Reikia pažymėti, kad ir ši darbo dalis neišliko visa, be to, nėra užbaigta. Apie tai galima spręsti iš pastabų rankraštyje, pavyzdžiui, vienoje vietoje⁵² rašoma, kad šioje darbo dalyje esanti K. Nezabitauskio biografija. Deja, jokių pėdsakų apie šį XIX a. pradžios lietuvių literatūros darbuotoją ir bibliografą rankraštyje nėra.

Greta rašytojų biografinių duomenų yra nurodomi ir jų kūriniai (J. Jaknavičiaus, K. Širvydo ir kt.). Tuo būdu, pirmojoje ir antrojoje darbo dalyje yra kai kurių pasikartojimų.

Prie antrosios J. Plioterio darbo dalies reikia skirti ir biobibliografinius išrašus iš N. Sotvelio „Jėzuitų bibliotekos“ apie Lietuvos istorikus jėzuitus. Tokių išrašų yra du (Nr. 1 ir Nr. 2). Biografinių žinių pateikta apie dešimtį toje srityje veikusių asmenų. Greta biografinių duomenų pateikiami jų darbų sąrašai. Iš viso užregistruota daugiau kaip 40 vienkiai ar kitokiu būdu su Lietuva susijusių knygų. Dauguma nurodytų knygų buvo išleistos Vilniuje. Ypač didelis yra Lietuvos istoriko A. Kojalavičiaus darbų sąrašas, į kurį įtraukta 17 vienetų. Sąrašo yra „Lietuvos istorijos“ 1-oji ir 2-oji dalys ir kt. Visos jo knygos buvo išleistos Vilniuje. Tuo būdu šiuose išrašuose pateikti, tiesa, tik iš vieno šaltinio išrinkti duomenys apie Vilniaus spaudinius, ir tai yra bene pirmas mėginimas sudaryti Lietuvos istorijos darbų bibliografiją.

Kitos dalys

Su lietuvių bibliografija mažiausia susijusi yra trečioji J. Plioterio darbo dalis „Lietuvių kalbos istorija bei likimas ir švietimo padėtis tiek mūsų, tiek ir Prūsų Lietuvoje“⁵³. Šis skyrius pradiniam darbo plane nebuvo numatytas. Jis iš dalies apima penktąjį skyrių (apie lietuvių kalbos likimą), be to, apima medžiagą apie švietimo padėtį Lietuvoje. Toje darbo dalyje duotas ištraukos iš K. Diurė („Thresor de l'histoire des langues. . .“, 1619), jėzuitų istorikų N. Sotvelio ir S. Rostovskio knygų. Jose yra duomenų iš lietuvių kalbos istorijos, Vilniaus akademijos, jos bibliotekos, kitų Lietuvos mokyklų istorijos, žinių apie įvairius veikėjus, mokslo įstaigų leidinius, pavyzdžiui, nurodoma 19 lotyniškų Vilniaus akademijos leidinių ir kt. Tuo būdu, ir toje dalyje sukaupta kai kurių vertingų bibliografinių duomenų. Kai kurie iš jų reikšmingi Lietuvos istorijai. Aišku, čia medžiaga surinkta tik iš dalies, daugiausia apie katalikų įsteigtų mokslo įstaigų veiklą, leidinius, ir neduoda išsamesnio vaizdo apie bendrą švietimo padėtį Lietuvoje.

Apie kitus plane numatytus skyrius nėra tikslų duomenų. Nieko nežinoma ir apie bibliografijai ir knygos istorijai svarbią darbo dalį „Duomenys apie miestus ir spaustuves, kur lietuviški veikalai buvo spausdinami“. Įžanginėse pastabose buvo pažymėta, kad, ruošiant šį skyrių,

⁵¹ Zycia uczonych ludzi, którzy nad językiem litewskim pracowali, i w tymże pisma zostawili.

⁵² Žr. Materyaly. . . , p. 176.

⁵³ Dzieje i los języka litewskiego oraz stan oświaty tak w naszey jak i w pruskiey Litwie.

bus panaudota lenkų bibliografų ir istorikų J. Bandkės veikalas „Spaus-tuvių istorija“ (3 tomai) ir J. Lelevelio veikalas „Dvi bibliografinės kny-gos“ (t. 1—2, 1823—1826), be to, bus remiamasi asmeniniais tyrinėjimai-s. Tik iš darbo plano žinoma, kad buvo numatyta parašyti apie mokslo įstaigas, kuriose buvo dėstoma lietuvių kalba. Iš ten matome, kad J. Plioteris buvo numatęs nušviesti Prahos lietuvių kolegijos, Halės ir Kara-liaučiaus lietuvių seminarų, Tilžės gimnazijos veiklą. Tačiau tos dalies J. Plioterio rankraščiuose nėra.

Apskritai, visame J. Plioterio rankraštyje „Lietuvių kalbos litera-tūros istorijos medžiaga“ yra užregistruota apie 200 įvairių spaudinių lietuvių, latvių, prūsų, lotynų, vokiečių, lenkų, rusų, prancūzų kalbomis. Greta lietuviškų knygų žymią dalį sudaro literatūra apie lietuvių kalbą, Lietuvos istoriją ir pan. Be to, užregistruota nemaža dalis Vilniuje išleistų spaudinių, nors nemaža jų dalis savo turiniu ir nėra reikšmingi li-tuanistikai. Nemaža užregistruota įvairių bibliografinių šaltinių.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad J. Plioteris lietuvių spaudos bibliografijos ir istorijos darbais daug kuo išsiskiria iš kitų to meto ir kai kurių vėlesnių bibliografų. Jie reikšmingi ne tiek užregistruotų įvairių spaudinių gausumu, kiek savo forma, metodika, nepaprastai plačiu užmoju. Jeigu kiti to meto ir vėlesni lietuvių bibliografų darbai (K. Nezabi-tauskio, P. Kepeno-L. Rogalskio, L. Ivinskio ir kt.) turėjo informacinių tikslų, tai J. Plioterio rankraščiai priklauso prie pirmųjų lietuvių biblio-grafinių tyrinėjimų. Bibliografinių duomenų kaupimas ir spaudinių nagri-nėjimas buvo susijęs su platesnėmis kalbos mokslo, švietimo, istorijos problemomis. Tuo atžvilgiu J. Plioterio darbai yra nauji ir reikšmingi lietuvių bibliografijos istorijoje. Jo darbų metodika yra didelis žingsnis į priekį lietuvių bibliografijoje. Iki šiol lietuvių bibliografijos istorijoje buvo manoma, kad tiriamąjį momentą į bibliografiją įnešęs M. Stankevi-čius, tačiau šiuo metu, radus J. Plioterio rankraščius, pirmuoju lietuvių bibliografu-tyrinėtoju tenka laikyti J. Plioterį. Aišku, paskelbti tos srities J. Plioterio darbai būtų turėję didelės mokslinės ir kultūrinės reikšmės. Lietuvių bibliografijai jie būtų nubrėžę naujus kelius, pagilinę ir praplėtę jos metodiką, suteikę jai gilesnį mokslinį tiriamąjį pagrindą, būtų įnešę kai kurių kritinio vertinimo ir spaudinių analizės momentų. Darbas apie S. B. Chilinskio verstą bibliją yra pirmas lietuvių spaudos istorinis-biblio-grafinis tyrinėjimas. Tos knygos nagrinėjimas taip pat susijęs su to me-to lietuvių kalbos problemomis.

J. Plioterio darbai suteikė naujų duomenų apie lietuvių spaudą. Kai kurie jo užfiksuoti bibliografijos duomenys apie lietuvių spaudą, ypač apie tuos leidinius, kurie nežinomi iš kitų šaltinių, papildys bei patikslins šiuo metu tarybinių bibliografų ruošiamą lietuvių nacionalinę biblio-grafiją.

Vilniaus Valstyb. universitetas
Biblioteki inkystės katedra

Įteikta
1962 m. vasario mėn.

ТРУДЫ Ю. ПЛИОТЕРИСА ПО ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ И ПЕЧАТИ

В. ЖУКАС

Резюме

К числу крупнейших исследователей литовского языка и истории Литвы тридцатых годов XIX века относится воспитанник Вильнюсского университета Юргис Плиотерис (1810—1836). К сожалению, рукописи

его работ затерялись, а сведений об их характере и содержании сохранилось немного. В 1953 году в Гос. республиканской библиотеке Литовской ССР были найдены принадлежащие Ю. Плиотерису рукописи «Краткое сообщение о литовском издании Библии в Лондоне» и «Материалы к истории литературы о литовском языке». Эти рукописи, способствуя характеристике трудов Ю. Плиотериса по литуанистике, помогая уяснению их направленности и тематики, показывают также его работу и в области литовской библиографии и истории печати.

«Краткое сообщение о литовском издании Библии в Лондоне», написанное в 1829—1830 гг., является небольшим историко-библиографическим исследованием о редчайшем памятнике литовской печати — напечатанной в 1660 г. в Лондоне библии в переводе С. Б. Хилинскиса. Ю. Плиотерис изучил единственный известный в то время экземпляр этой книги, находившийся в библиотеке Вильнюсского университета. В своей работе Ю. Плиотерис дал книге детальную библиографическую характеристику, осветил её историю, отметил её большое значение для изучения истории литовского языка (это иллюстрируется приводимым им отрывком из книги). Ю. Плиотерис стремился установить текст, послуживший основой для перевода, показать дальнейшую историческую судьбу книги. Хотя в работе осталось немало нерешенных вопросов, имеются некоторые неверные предположения, недостает глубины анализа, рукопись Ю. Плиотериса является первым научным исследованием, посвященным этой редкой литовской книге, а также первой библиографической работой, в которой делается попытка оценить произведение печати одновременно в нескольких аспектах — библиографическом, языковом и историческом. Исследование написано добротным и правильным литовским языком. К сожалению, этот интересный труд не был опубликован, чему помешало восстание 1831 г., а позднее — безвременная смерть автора.

Большим по объему и широким по научному замыслу трудом является другая работа Ю. Плиотериса — «Материалы к истории литературы о литовском языке». Как показывает сохранившийся план работы, она должна была состоять из нескольких крупных разделов: 1) хронологически-библиографического списка книг и рукописей как литовских, так и посвященных изучению литовского языка, 2) алфавитного свода биографий авторов, 3) данных о городах и типографиях, в которых печатались литовские книги, 4) сведений о научных учреждениях, в которых в то время или ранее преподавался литовский язык. В работе намечалось остановиться на причинах упадка литовского языка, а также на причинах, помешавших его полному исчезновению. Таким образом, первый раздел работы был посвящен библиографии, а второй и третий — истории литературы и печати.

Наиболее значительное место в работе занимает хронологический список книг, в котором зарегистрированы: ряд прусских изданий и список литературы о прусском языке, несколько десятков произведений литовской печати, около десяти латышских книг, а также значительное число книг о литовской печати и языке. Для составления списка Ю. Плиотерис использовал материалы библиотек Вильнюсского университета, Кёнигсберга и Риги, Крегингского монастыря и своей собственной. Кроме того, он изучил различные источники литовской библиографии, посвятив им специальный обзор, который следует отнести к первым работам по истории литовской библиографии.

Весь материал был разбит на ряд разделов (эпох) по хронологическим периодам. Первый период развития литовской печати, по мнению Ю. Плиотериса, длится с появления первой литовской книги

в 1547 г. до издания первой грамматики литовского языка в 1653 г. За этот период учтено ок. 20 старинных памятников литовской печати. Во втором периоде (1653—1831 гг.) зарегистрировано несколько десятков литовских произведений. О количестве учтенных Ю. Плиотерисом книг трудно судить, поскольку полная рукопись работы до нас не дошла, но и сохранившаяся библиографическая её часть содержит сведения почти о двадцати произведениях печати, до того времени в библиографии не отражавшихся, из которых отдельные и донныне оставались в литовской библиографии неизвестными.

Весьма ценной является методика работы: очень детальное описание, примечания о книгах, обильные извлечения из книг (предисловия, посвящения, тексты цензурного разрешения, тексты книг).

В разделе, посвященном биографиям, приведены биографические сведения о М. Мажвидасе, Й. Бреткунасе, Л. Зенгштокасе, Й. Якнавичюсе, К. Ширвидасе, Д. Клейнасе, К. Дюре, а также выписки о некоторых историках-иезуитах.

В разделе, озаглавленном «История и судьба литовского языка, а также состояние просвещения как в нашей, так и в прусской Литве», собраны сведения о Вильнюсской Академии, её библиотеке, о других школах, о различных деятелях, об изданиях учебных заведений Литвы и др. Другие намеченные планом части работы в сохранившейся рукописи отражения не получили.

В целом работы Ю. Плиотериса по истории литовской печати и библиографии выделяются среди современных ему и некоторых более поздних библиографических работ своей формой, методикой — они принадлежат к первым исследованиям в литовской библиографии. Собираание библиографических сведений и изучение печати в них тесно связывается с более широкими проблемами языкознания, просвещения, истории. Работы Ю. Плиотериса явились значительным шагом вперед в развитии методики литовской библиографии. Некоторые зарегистрированные в них и ранее неизвестные произведения литовской печати дополняют подготавливаемую советскими библиографами литовскую национальную библиографию.
